

Л. В. Мікалаева

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі,
Мінск

L. Mikalayeva

Belarusian State University of Informatics and Radioelectronics, Minsk

УДК 930:[94(438)+94(474.5)]

**АДЛЮСТРАВАННЕ ПРАБЛЕМ КРЭЎСКАГА ДАГАВОРА
І ЭВАЛЮЦЫІ ЛІТВІНСКА-ПОЛЬСКІХ УЗАЕМААДНОСІН
У 1385–1392 ГГ. У ПОЛЬСКОЙ ГІСТАРЫЯГРАФІІ
XIX – ПЕРШАЙ ТРЭЦІ XX СТ.**

**REFLECTION OF THE PROBLEMS OF THE TREATY
OF KREVA AND THE EVOLUTION OF LITHUANIAN-POLISH
RELATIONS IN 1385-1392 IN POLISH HISTORIOGRAPHY
OF THE XIX – FIRST THIRD OF THE XX CENTURY**

У артыкуле выкладзены погляды польскіх гістарыкаў, якія займаліся вывучэннем Крэўскага пагаднення і эвалюцыі ўзаемаадносін паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каралеўствам Польскім у 1385–1392 гг. у XIX – першай трэці XX ст. Робіцца выснова аб тым, што ў разглядаемы перыяд польскімі гісторыкамі быў зроблены значны ўклад у даследаванне дадзенай тэмы і створана поле для далейшых навуковых даследаванняў.

Ключавыя словы: гістарыяграфія; знешняя палітыка; Вялікае Княства Літоўскае; Каралеўства Польскае.

The article describes the views of Polish historians who studied the Treaty of Krevo and the evolution of relations between the Grand Duchy of Lithuania and the Kingdom of Poland in 1385–1392. in the 19th – the first third of the 20th century. It is concluded that during the period under review, Polish historians made a significant contribution to the study of this topic and created a field for further scientific research.

Keywords: historiography; foreign policy; the Grand Duchy of Lithuania; the Kingdom of Poland.

Польская гістарыяграфія XIX – першай трэці XX ст. утрымлівае такую вялікую колькасць прац, прысвечаных гісторыі Польшчы і яе саюза з Вялікім Княствам Літоўскім (далей – ВКЛ), што было б вельмі складана пералічыць усіх аўтараў. У агульным выглядзе праблематыка першых актаў польска-літвінскай уніі закраналася ў кожнай больш-менш значнай сінтэтычнай гістарычнай працы. Пры гэтым польскія даследчыкі зыходзілі з меркавання, што без больш падрабязнага вывучэння сувязей Польшчы і ВКЛ веды па гісторыі першай з краін не будуць поўнымі. Разам з тым, неабходна адзначыць, што вывучэнню самой польскай гістарыяграфіі XIX – першай трэці XX ст. у разглядаемы перыяд не было нададзена належнага месца. Акра-

мя заўваг у даследаванні С. Кутшэбы [1], выключэнне склаў толькі шэраг артыкулаў польскіх гісторыкаў, апублікаваных ў канцы 1910-х – 1930-х гг. і прысвечаных вострай дыскусіі адносна аэнак Крэўскага пагаднення і яго наступстваў [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]. Аўтары гэтых матэрыялаў (Я. Адамус, К. Хадыніцкі, О. Халецкі, Я. Якубоўскі, Х. Лаўмяньскі, Э. Малечыньска, Х. Пашкевіч, С. Заянчкоўскі і інш.) звярталіся да гісторыі даследавання разглядаемай праблемы, але іх заўвагі былі разрозненыя і займалі падпарадкаванае месца ў палеміцы, якая мела ў першую чаргу канкрэтна-гістарычны характар.

У ліку аспектаў Крэўскай уніі і эвалюцыі ўзаемаадносін паміж ВКЛ і Каралеўствам Польскім у 1385–1392 гг., якія становіліся прадметам палемікі даследчыкаў, можна вылучыць наступныя: па-першае, час пачатку перамоў аб уніі ВКЛ і Польшчы, яе прычыны і ініцыятар; па-другое, сам Крэўскі акт, яго характар, асобныя палажэнні; па-трэцяе, пытанне захавання дзяржаўнасці ВКЛ пасля Крэўскага пагаднення.

Час пачатку перамоў вялікага князя літоўскага з палякамі пра шлюб з Ядзвігай дакладна так і не быў вызначаны. На думку С. М. Кучыньскага, гэта адбылося яшчэ ў 1383 г. [13, s. 221; 233; 240]. А. Лявіцкі лічыў, што ідэя літвінска-польскай уніі магла належаць яшчэ Казіміру III Вялікаму [14, s. 23–25]. Пазней з гэтым меркаваннем пагадзіліся О. Халецкі, Л. Калянкоўскі [8, s. 490; 15, s. 31]. С. Заянчкоўскі нават сцвярджаў, што шлях Крэўскай уніі праклаў літвінска-польскі дагавор 1325 г. [16, s. 567; 617]. У адпаведнасці з меркаваннем О. Халецкага, важную ролю ў збліжэнні дзвюх дзяржаў напярэдадні Крэўскага пагаднення павінны былі адыграць князі Карыятавічы, што былі адным з адгалінаванняў дынастыі Гедымінавічаў [17, s. 91–92].

У крыніцах можна заўважыць пэўную супярэчлівасць паведамленняў пра тое, каму належала ініцыятыва перагавораў аб шлюбе Ягайлы з Ядзвігай. Калі беларуска-літоўскія летапісы прыпісвалі гэту ініцыятыву польскаму боку [18, s. 63–64, 69, 87, 99, 113, 135, 157, 184, 204, 226; 19, s. 144], то польскія храністы Я. Длугаш і М. Стрыйкоўскі сцвярджалі адваротнае: гэта Ягайла прасіў рукі Ядзвігі [20, s. 423; 21, s. 72].

Паколькі помнікі беларуска-літоўскага летапісання былі ўключаны ў навуковы зварот толькі з другой чвэрці XIX ст., спачатку даверам карысталася версія падзей, выкладзеная ў польскіх крыніцах. Яе прыняў А. Нарушэвіч, паколькі гэта адпавядала яго ўяўленню пра катастрафічнае становішча ВКЛ напярэдадні ўніі [22, s. 202]. Такого ж меркавання прытрымліваліся І. Лелявель [23, s. 225–226], Т. Нарбут [24, s. 365] і О. Халецкі [17, s. 103]. Некалькі інакш раставіў акцэнт А. Лявіцкі: на яго думку (аспрэчаную А. Прахаскай [25, s. 540]), менавіта Ягайле ў значнай меры належала геніяльная «ягелонская ідэя» ўніі [26, s. 1–3, 5, 11–12, 19, 26–27, 47, 49, 298, prz. 8]. Пазней Л. Калянкоўскі таксама бачыў ініцыятараў уніі ў ВКЛ [15, s. 70]. Гэты погляд

развіваў і Х. Пашкевіч [27, с. 339]. Наадварот, факт польскай ініцыятывы ў дадзеным пытанні прызнавалі К. Шайноха [28, с. 478–479; 29, с. 4–5, 274, 248] і С. Смолька [30, с. 93–94]. Такім чынам, у польскай гістарыяграфіі існавалі два супрацьлеглыя пункты гледжання адносна ініцыятараў заключэння пагаднення ў Крэве.

Крэўская грамата 1385 г. з’яўлялася першым актам уніі. Аднак частка яго пунктаў была сфармулявана дастаткова няясна; да таго ж гэта былі толькі папярэдне дадзеныя Ягайлам абяцаннямі. На гэтай падставе А. Прахаска ў 1914 г. выказаў здагадку, у адпаведнасці з якой у 1386 г. Ягайлам быў выдадзены асобны акт з абяцаннем інкарпарацыі ВКЛ у Карону; апошні, аднак, не збырогся. Я. Якубоўскі таксама меркаваў, што паміж шлюбом і каранацыяй Ягайла даў пісьмовае абяцанне, якое датычыла “ўключэння” яго ўладанняў у Польшчу [3, с. 143–146]; К. Хадыніцкі прызнаваў магчымасць гэтага ў якасці гіпотэзы [4, с. 100].

У польскай гістарыяграфіі разглядалася і праблема сутнасці Крэўскага дагавара 1385 г. І. Лелявель меркаваў, што павінна было адбыцца “вцэленне” (уvasабленне) ВКЛ у Карону [31, с. 129]. Е. Марачэўскі апцэньваў пагадненне як “уяўнае аб’яднанне”, “вечны мір”, заключаны супраць Ордэна [32, с. 181]. Як персанальную ўнію, па ўмовах якой ВКЛ павінна было зберагчы ўнутраную аўтаномію, разглядалі гэта злучэнне Т. Нарбут [24, с. 386] і Ю. Ярашэвіч [33, с. 75].

Аднак, пачынаючы з 1890-х гг., Ф. Канечны і асабліва А. Лявіцкі падкрэслівалі тое, што «літарай» дасягнутых дамоўленасцей прадугледжвалася спыненне існавання ВКЛ як асобнай дзяржавы і інкарпарацыя яго зямель у склад Польшчы. Толькі пазней Вітаўту ўдалося – фактычна, а затым і юрыдычна – аднавіць самастойнасць ВКЛ [34, с. 33–34; 35, с. 424, 436; 14, с. 12; 26, с. 6–9, 12, 48, 285–286]. Такім чынам, у канцы XIX ст. А. Лявіцкім была сфармулявана тэорыя інкарпарацыі.

С. Кутшэба таксама падтрымаў меркаванне аб тым, што ВКЛ было далучана да Польскага Каралеўства [1, с. 475]. Версію інкарпарацыі развіваў і Г. Лаўмяньскі, які паказаў, што юрыдычны сэнс тэрміна *applicare*, які быў ужыты ў Крэўскім акце, у дакументах таго часу азначаў далучэнне тэрыторыі, а не ленную залежнасць, і выступаў на перамену з тэрмінам *incorporare* (уклучыць) [10, с. 50]. У падтрымку тэорыі інкарпарацыі выказваўся таксама і Л. Калянкоўскі [15, с. 34; 36, с. 2–5].

Рэальнасць інкарпарацыі ставілася пад сумненне многімі польскімі гісторыкамі, асабліва Я. Адамусам, О. Халецкім і Х. Пашкевічам. Я. Адамус адзначаў, што ўжо з моманту заключэння Востраўскага пагаднення 1392 г. інкарпарацыйныя тэндэнцыі пачалі прыходзіць у заняпад [37, с. 15–79; 38, с. 273–316]. Рэальнасць інкарпарацыі аспрэчваў таксама Х. Пашкевіч [27, с. 252]. У выніку была пастаўлена пад сумненне і сама інкарпарацыйная інтэрпрэтацыя Крэўскага акта.

Трэба прызнаць, што А. Лявіцкі трапна ўказаў на памылку, якая заключалася ў разглядзе гісторыі ўніі Польшчы і ВКЛ як паступовага няўхільнага абмежавання самастойнасці ВКЛ. На мяжы XIX–XX стст. згаданы погляд панаваў у польскай літуаністыцы. Яго прытрымліваліся А. Прахаска [39, s. 105], О. Бальцэр [40, s. 6–7, 18], С. Кутшэба (на яго думку, пра ўнію не магло быць гаворкі аж да 1401 г.) [41, с. 120; 21, s. 458, 474, 480–481; 42, s. 25–29, 105], О. Халецкі [2, s. 5–6; 17, s. 115]. Славуты гісторык права О. Бальцэр ішоў далей, сцвярджаючы, што паміж 1385 і 1569 гг. у літвінска-польскіх адносінах не было ніводнай стадыі, якая б юрыдычна магла быць вызначана як персанальная ці рэальная ўнія. Аргументам О. Бальцэра была адсутнасць раўназначнасці паміж дзяржавамі, якую прадугледжвае паняцце ўніі [40, s. 16–18]. Аднак той жа О. Бальцэр некалькімі гадамі раней вызначаў Крэўскае пагадненне 1385 г. як персанальную ўнію [43, с. 85, 210–211].

У цэлым польская гістарыяграфія ацэньвала заключэнне ўніі паміж ВКЛ і Польшчай як заканамерную з’яву. Аспрэчваючы выпадковасць уніі, А. Лявіцкі характарызаваў яе ідэю як «цалкам арыгінальны і новы твор чалавечай думкі», «новы шлях у цывілізацыйнай працы» [44, s. 310]. Для польскай гістарыяграфіі была ўласціва празмерная драматызацыя знешне-і ўнутрыпалітычнага становішча ВКЛ напярэдадні 14 жніўня 1385 г., якая вяла адлік, як мінімум, ад прац А. Нарушэвіча [22, s. 200–202]. Гэта павінна было даказваць адсутнасць гістарычнай альтэрнатывы польска-літвінскай уніі.

Такім чынам, кола пытанняў, звязаных з Крэўскім дагаворам 1385 г. і эвалюцыяй узаемаадносін паміж ВКЛ і Каралеўствам Польскім у 1385–1392 гг., вельмі шырока адбілася ў польскай літуаністыцы XIX – першай трэці XX ст. Аднак згаданая праблематыка, якая была прадметам разважанняў вялікай колькасці аўтараў, канчаткова не вычарпала ўсіх пытанняў і стварыла поле для даследаванняў наступных пакаленняў гісторыкаў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. *Kutrzeba, S. Unia Polski z Litwą / S. Kutrzeba // Polska i Litwa w dziejowym stosunku. – Krakow etc: Gebethner i Wolff, 1914. – IV, 700, [1] s. – S. 447–658.*
2. *Halecki, O. Wcielenie i wznowienie państwa litewskiego przez Polskę (1386–1401) / O. Halecki // Przegląd Historyczny. – Serya II. – 1917–1918. – T. XXI. – S. 1–77.*
3. *Jakubowski, J. Z zagadnień unii polsko-litewskiej / J. Jakubowski // Przegląd Historyczny. – Serya II. – 1919–1920. – T. XXII. – S. 136–155.*
4. *Chodynicki, K. [Rec.:] Jakubowski, J. Z zagadnień unii polsko-litewskiej. Przegląd Historyczny. T. XXII. 1919–1920 / K. Chodynicki // Ateneum Wileńskie. – 1923. – R. I. – S. 99–101.*
5. *Chodynicki, K. Przegląd badań nad dziejami Litwy w ostatnim dziesięcioleciu (1920–1930) / K. Chodynicki // Kwartalnik Historyczny. – 1930. – R. XLIV. – № 1. – S. 273–300.*

6. *Zajączkowski, S. M.* [Rec.:] Adamus, J. Państwo litewskie w latach 1386–1398. Wilno. [S.a.] / S. M. Zajączkowski // *Ateneum Wileńskie*. – 1931–1932. – R. VIII. – S. 370–374.
7. *Adamus, J.* [Rec.:] Łowmiański, H. Uwagi w sprawie podłoża społecznego i gospodarczego unii jagiellońskiej. – Wilno, 1935 / J. Adamus // *Ateneum Wileńskie*. – 1935. – R. X. – S. 397–403.
8. *Halecki, O.* Przyczynki genealogiczne do dziejów układu Krewskiego / O. Halecki // *Miesięcznik heraldyczny*. – 1935. – R. XIV. – № 7–8. – S. 97–111.
9. *Halecki, O.* Idea Jagiellońska / O. Halecki // *Kwartalnik Historyczny*. – 1937. – R. LI. – № 1–2. – S. 486–510.
10. *Łowmiański, H.* Wcielenie Litwy do Polski w 1386 r. / H. Łowmiański // *Ateneum Wileńskie*. – 1937. – R. XII. – S. 36–145.
11. *Maleczyńska, E.* [Rec.:] Paszkiewicz H. O genezie i wartości Krewa. W. 1938. Łowmiański, H. Wcielenie Litwy do Polski w 1386 r. (*Ateneum Wileńskie*. R. XII. 1937. W sprawie inkorporacji Litwy do Polski w 80. latach XIV w. W. 1938 / E. Maleczyńska // *Kwartalnik Historyczny*. – 1938. – R. LII. – S. 239–245.
12. *Paszkiewicz, H.* W sprawie inkorporacji Litwy do Polski w 80. latach XIV w. Z powodu pracy H. Łowmiańskiego «Wcielenie Litwy do Polski w 1386 r.» / H. Paszkiewicz. – Warszawa: Gebethner i Wolff, 1938. – 48 s.
13. *Kuczyński, S. M.* Rozbiór krytyczny roku 1385 «Dziejów Polski» J. Długosha / S. M. Kuczyński // *Studia Źródłoznawcze*. – 1958. – T. 3. – S. 213–254.
14. *Lewicki, A.* Nieco o unii Litwy z Koroną / A. Lewicki. – Kraków: Nakładem Autora w Drukarni «Czasu», 1893. – 48 s.
15. *Kolankowski, L.* Dzieje Wielkiego księstwa Litewskiego za Jagiellonów / L. Kolankowski. – Warszawa: Ślad główny: kasa im. Mianowskiego, 1930. – T. 1 (1377–1499). – 475 s.
16. *Zajączkowski, S. M.* Przymierze polsko-litewskie 1325 r. / S.M. Zajączkowski // *Kwartalnik Historyczny*. – 1926. – R. 40. – Z. 4. – S. 567–617.
17. *Halecki, O.* Dzieje Unii Jagiellońskiej / O. Halecki. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1919–1920. – T. 1. – 1919. – 482 s.
18. Полное собрание русских летописей (далее – ПСРЛ). – М.: Наука, 1975. – Т. 32. Хроники: Литовская и Жмойтская, Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. – [8], 235 с.
19. ПСРЛ. – М.: Наука, 1980. – Т. 35: Летописи белорусско-литовские. – 305, [1] с.
20. *Długosz, J.* Długosza Jana kanonika krakowskiego Dziejów Polski ksiąg dwanaście / J. Długosz. T. I–V. – Kraków : W Drukarni Czasu W. Kirchmayera, 1867–1870. – T. IV. – 1869. – [8], 678, XXIII s.
21. *Strykowski, M.* Kronika Polska, Litewska, Zmudzka i Wszystkiej Rusi Macieja Strykowskiego. Wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego krolewieckiego z roku 1582, poprzedzone Wiadomością o życiu i pismach Strykowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz Rozprawą o latopiscach Ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Strykowskiego według pierwotnych wydań / M. Strykowski. – Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glucksberga, Księgarza, 1846. – T. II. – 572 s.

22. *Naruszewicz, A.* Historia narodu polskiego: w X t. / A. Naruszewicz. – Nowe wyd. – Lipsk: Breitkopf & Haertel, 1836-1837. – T. X. – 1937. – XVI, 232 s.
23. *Lelewel, J.* Dzieła: W X t. / J. Lelewel. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1957–1969. – T. VI: Historia polska do końca panowania Stefana Batorego / oprac. Z. Kolankowski. – 1962. – 540 s.
24. *Narbutt, T.* Dzieje starożytne narodu litewskiego: w IX t. / T. Narbutt. – Wilno: Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835-1841. – T. V. Od śmierci Gedymina do bitwy nad Worskłą. – 1839. – X, 624, 51 s.
25. *Prochaska, A.* [Rec.:] Lewicki A. Powstanie Świdrygiełły. Kraków. 1892 / A. Prochaska // Kwartalnik Historyczny. – 1893. – R. VII. – S. 537–545.
26. *Lewicki, A.* Powstanie Świdrygiełły: ustęp z dziejów unii Litwy z Koroną / A. Lewicki. – Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, 1892. – 389 s.
27. *Paszkwicz, H.* O genezie i wartości Krewa/ H. Paszkiewicz. – Warszawa: Gebeithner i Wolff, 1938. – 356 s.
28. *Шайноха, К.* Ядвига и Ягайло: в 2 т. / К. Шайноха. – СПб.; М.: М. О. Вольф, 1880–1882. – Т. I. – 1880. – [4], VIII, 711 с.
29. *Шайноха, К.* Ядвига и Ягайло: в 2 т. / К. Шайноха. – СПб.; М.: М. О. Вольф, 1880–1882. – Т. II. – 1882. – [4], VIII, 685 с.
30. *Smolka, S.* Rok 1386. W pieciowiekową rocznicę / S. Smolka. – Kraków: Nakład księgarni J. K. Żupańskiego & K. J. Neumanna, 1886. – 4, 144 s.
31. *Lelewel, J.* Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Liublinie 1569 zawartej / J. Lelewel. – 2-e wyd. – Poznań: Nakładem i drukiem W. Stefańskiego, 1844. – 202 s.
32. *Moraczewski, J.* Dzieje Rzeczypospolitej Polskiej z pierwszej połowy XV wieku / J. Moraczewski. – Poznań: Nakładem i drukiem N. Kamińskiego i Spółki, 1844. – 356 s.
33. *Jaroszewicz, J.* Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII: w II cz. / J. Jaroszewicz. – Wilno : W Drukarni M. Romma, 1843–1844. – Cz. II. Litwa w pierwszych trzech wiekach po przyjęciu wiary chrześcijańskiej. – 1844. – 313 s.
34. *Koneczny, F.* Jagiełło i Witold. Część pierwsza: Podczas unii krewskiej (1382–1392) / F. Koneczny. – Lwów: Nakładem autora, 1893. – [4], 212, [3] s.
35. *Lewicki, A.* Kiedy Witold został wielkim księciem Litwy? / A. Lewicki // Kwartalnik Historyczny. – 1894. – R. VIII. – S. 424–436.
36. *Kolankowski, L.* Polska Jagiellonów. Dzieje polityczne/ L. Kolankowski. – Lwów: Ślad główny w księgarni Gubrynowicz i syn, 1936. – 374 s.
37. *Adamus, J.* Państwo litewskie w latach 1386–1398 / J. Adamus // Księga pamiątkowa ku uczczeniu 400. Rocznicy wydania I Statutu Litewskiego // Rozprawy Towarzystwa Przyjaciół nauk w Wilnie. – Wilno: Nakładem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1935. – T. 8. – [4], 362, [1] s. – S. 15–79.
38. *Adamus, J.* Najnowsza literatura o akcie krewskim/ J. Adamus// Wiadomości Studium Historii Prawa Litewskiego Uniwersytetu Stefana Batorego. – Wilno, 1938. – T. 1. – S. 273–316.
39. *Prochaska, A.* Przyczynki krytyczne do dziejów unii / A. Prochaska // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie. – Serya II. – T. VIII (XXXIII). – 1896. – S. 55–122.

40. *Balzer, O. M.* Tradycja dziejowa unii polsko-litewskiej / O. M. Balzer. – Lwów-Warszawa: Nakładem księgarni Gubrynowicz i syn, 1919. – 24 s.
41. *Кутшеба, С.* Очерк истории государственного и общественного строя Польши / С. Кутшеба; пер. с пол. Я. Пашкович. – СПб.: А. С. Суворин, 1907. – XXII, 231 с.
42. *Kutrzeba, S.* Historia ustroju Polski w zarysie: w 4 t. / S. Kutrzeba. – Lwów: Księgarnia Polska B. Połonieckiego; Zakład Drukarski «Grafia», 1905–1917. – T. 2. – 1914. – 170 s.
43. *Бальцер, О.* К истории общественно-государственного строя Польши / О. Бальцер. – СПб.: А. С. Суворин, 1908. – XII, 252 с.
44. *Lewicki, A.* Sprawa unii kościelnej za Jagiełły / A. Lewicki // Kwartalnik Historyczny. – 1897. – R. XI. – S. 310–337.

(Дата подачи: 21.02.2022 г.)